

حسین (ع) زبانِ دیگر

ترجمه و تحلیل شعرهای حسینی در ادبیات معاصر عرب

دکتر فرگس انصاری

مجمع فرهنگی عاشورا

سرشناسه: انصاری، نرگس، ۱۳۵۶ -
 عنوان و نام پدیدآور: حسین(ع) زبانی دیگر: ترجمه و تحلیل شعرهای حسینی در ادبیات معاصر عربی / نرگس انصاری.
 مشخصات نشر: تهران: مجتمع فرهنگی عاشورا، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری: ۳۵۲ ص.
 فروست: ادبیات عاشورایی: ۱۴.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۵۷۲-۴-۶ / ۱۲۰۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
 موضوع: حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۴ - ۶۱ ق - شعر
 موضوع: شعر مذهبی عربی - ترجمه شده به فارسی
 موضوع: شعر مذهبی عربی - تاریخ و نقد
 موضوع: شعر عربی - قرن ۲۰ م. - تاریخ و نقد
 موضوع: عاشورا - شعر - تاریخ و نقد
 رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ ۱۸۳ الف ۴۰۲ / PJ۸۲۶
 رده بندی دیویی: ۸۹۲/۷۱۰۰۸
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۱۹۱۸۱۰

مجتمع فرهنگی عاشورا

حسین(ع) زبانی دیگر
 ترجمه و تحلیل شعرهای حسینی در ادبیات معاصر عرب
 ادبیات عاشورایی / ۱۴
 دکتر نرگس انصاری

مشاور ناشر و بازبینی متن: دکتر محمد رضا سنگری
 ویرایش و آماده سازی: محمد قاسم فروغی جهرمی
 طرح جلد: سیدایمان نوری نجفی
 صفحه آرایی: مسعود آباد
 ناشر: مجتمع فرهنگی عاشورا
 نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۲
 تیراژ: ۶۰۰۰ نسخه

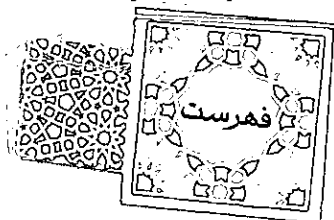
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۳۵۷۲-۴-۶

تهران: خ کریمخان - خ نجات‌اللهی - خ شهید لباف - شماره ۱۵

تلفن: ۸۸۸۹۶۸۷۶

مرکز پخش - پکتا: تهران - خ انقلاب - بین ایوریحان و فلسطین - ب پست سروش - ۴ - تلفن: ۶۶۹۷۳۲۰۳

Email: nohelsepah@yahoo.com

۹ به جای مقدمه‌ی ناشر / دکتر محمد رضا سنگری

۱۱ مقدمه‌ی مؤلف

فصل ۱

۱۵ نگاهی به تحول شعر متعهد دینی در میان عرب تا دوره‌ی معاصر

۱۷ شاخص‌ها و سابقه‌ی شعر متعهد دینی

۱۹ شعر متعهد در دوران امویان

۲۱ شعر متعهد در دوران عباسیان

۲۸ شعر متعهد در دوره‌ی انحطاط ادبی

۲۹ شعر متعهد در اندلس

۳۰ شعر متعهد در دوره‌ی معاصر

فصل ۲

۳۵ شاعران عراق

۳۹ جواد جمیل

۳۹..... امام حسین (ع) در شعر جواد جمیل

۱۲۵..... عبدالرزاق عبدالواحد

۱۲۶..... امام حسین (ع) در شعر عبدالرزاق عبدالواحد

فصل ۳

۱۴۵..... شاعران سوریه

۱۴۹..... نزار قبانی

۱۵۰..... امام حسین (ع) در شعر نزار قبانی

۱۶۹..... ادونیس

۱۷۰..... امام حسین (ع) در شعر ادونیس

فصل ۴

۱۷۹..... شاعران مصر

۱۸۲..... فاروق جویده

۱۸۳..... امام حسین (ع) در شعر فاروق جویده

۲۰۴..... أمل دنقل

۲۰۵..... امام حسین (ع) در شعر أمل دنقل

۲۱۳..... عبدالمعطی حجازی

۲۱۴..... امام حسین (ع) در شعر حجازی

فصل ۵

۲۱۹..... شاعران لبنان

۲۲۳..... عبدالله العلایلی

۲۲۴..... امام حسین (ع) در شعر علایلی

۲۳۵..... جورج شکور

۲۳۷..... امام حسین (ع) در شعر جورج شکور

فصل ۶

۲۵۱..... شاعران فلسطین

۲۵۴	احمد دحبور
۲۵۵	امام حسین (ع) در شعر احمد دحبور
۲۶۶	فدوی طوقان
۲۶۷	امام حسین (ع) در شعر فدوی طوقان
۲۷۵	محمود درویش
۲۷۶	امام حسین (ع) در شعر محمود درویش

فصل ۷

۲۸۵	شاعران بحرین
۲۸۹	قاسم حداد
۲۹۰	امام حسین (ع) در شعر قاسم حداد
۲۹۹	ابراهیم العریض
۳۰۰	امام حسین (ع) در شعر ابراهیم العریض

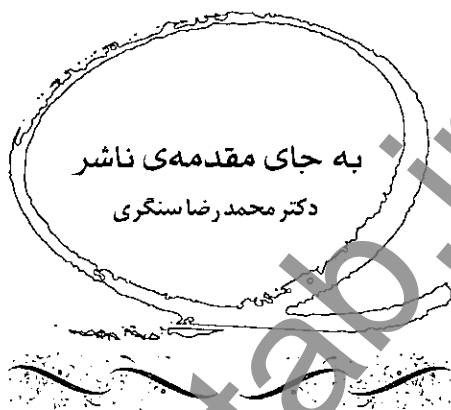
فصل ۸

۳۰۳	شاعران یمن
۳۰۵	عبد السلام الکیسی
۳۰۶	امام حسین (ع) در شعر عبدالسلام الکیسی
۳۳۸	عبدالعزیز المقالح
۳۳۷	امام حسین (ع) در شعر عبدالعزیز المقالح

منابع

۳۴۷	کتابنامه
۳۴۷	منابع فارسی
۳۴۸	منابع عربی
۳۴۹	منابع مجازی

www.ketab.ir

هیچ حادثه‌ای را در تاریخ نمی‌شناسیم که پیش از وقوع آن برایش مجلس آراسته باشند و حتی شعر سروده باشند ولی کربلا و عاشورا چنین است؛ شگفت آن است که امیر مؤمنان علی(ع) در مدینه و کوفه با حضور خود فرزندش حسین مجلس به پا می‌داشت و مرثیه می‌خواند. این مرثیه را شیخ جعفر شوشتری در «خصائص الحسینیة» - ص ۲۶۰ - از علی(ع) آورده است:

کائی بنفسی و اعقابها و بالکربلا و محرابها
فَتَحْضِبُ مِنَّا اللَّحَى بِالدماء خضاب العروس باثوابها

پس از عاشورا نیز نخستین کسانی که در سوگ حسین(ع) و درد و داغ عاشورا و پیمدهای غمبار آن شعر سرودند، خواهران و فرزندان حسین(ع) بودند. مرثیه‌ای از حضرت ام‌کلثوم در کوفه هست که پنج بیت است و سیدبن طاوس در لُهوف خویش آن را آورده است که نخستین بیت آن چنین است:

قَتَلْتُمُ اِخِي صَبْرًا قَوِيلٌ لَامِكُم سَجَزُونِ نَارًا حُرَّهَا يَتَوَقَّدُ

برادرم را کشتید، صبر کنید تا آتشی که شعله‌های آن فروزان و سوزان است، در برتان گیرد.

مرثیه‌خوانی‌ها بیشتر پس از بازگشت کاروان به مدینه، سروده‌های عبدالله بن حُرّ جعفی بر مزار حسین(ع) در اندوه و دریغ یاری نکردن وی و پس از آن صدها سروده در تاریخ شیعه و غیر شیعه گواه آن است که شعله‌ی دامن‌گستر نهضت حسینی، همان‌گونه که پیامبر(ص) نیز پیش‌بینی کرده بود، هرگز سردی و خاموشی نمی‌پذیرد و با گذر زمان، درخشان‌تر و برافروخته‌تر جان و جهان را می‌نوازد و با خویش همراه می‌سازد.

شعر عاشورایی یکی از شاخه‌های گلشن و بارور ادبیات دینی و آیینی است و از بدایت ولادت تا به امروز چنان زرقا، گستره و قلمروی یافته است که در حوزه‌ی شعر سوگ بعید است هم‌اندازه و هم‌نشانه‌ی آن بتوان در ادبیات جهان سراغ گرفت.

عرصه‌ی شعر فارسی عاشورایی، شعر اردو، ترکی حتی به زبان‌های انگلیسی، فرانسه، اسپانیایی و دیگر زبان‌ها نیازمند پژوهش، مطالعه، شناختن و شناساندن است و تردیدی نیست که اگر همت‌هایی سترگ در این راه گام بردارند، ده‌ها مجلد وزین و اثرگذار تولید خواهد شد.

شعر عربی عاشورایی در طول بیش از سیزده قرن حیات خویش، ابعاد و زوایای گونه‌گون عاشورا را بازنمایی کرده است؛ در سروده‌های عاشورایی عرب هر چند صیغه‌ی سوگ و مرثیه غلبه دارد، اما ابعاد دیگر کربلا و عاشورا چون حماسه، عبرت‌آموزی، معرفت و عرفان، درس‌آموزی برای رسیدن به حیات طیبه و ... گم و فراموش شده است.

شعر معاصر عرب، چهره‌ای دیگر از عاشورا یعنی بُعد حماسی و ملحمه‌ای آن را فرانگاه نسل امروز قرار داده است.

مطالعه‌ی سروده‌های شیخ کاظم ازری، جورج شکور، احمد مطر، جواد جمیل، امل دنقل، ادوئیس، نزار قبانی و ده‌ها شاعر معاصر عرب گویای آن است که شعر عاشورایی معاصر عرب لایه‌های پنهان و زوایای ناکاویده کربلا را فراچشم خویش دارد و در جهان امروز که عصر خیزش، بیداری و رویارویی با بیدادها و ستم‌هاست، عاشورا را در هیأت اسوه و چراغ راه معرفی می‌شود.

۱۰

کتاب ارزشمند «حسین (ع)، زبانی دیگر» تکاپوی ستودنی، هنرمندانه و عالمانه در این راه است. نویسنده‌ی ارجمند جز تبیین و تحلیل پیشینه‌ی شعر دینی و عاشورایی در عرب و اضلاع و ابعاد و ویژگی‌های شعر عاشورایی معاصر عرب، با تقسیم‌بندی جغرافیایی شعر عاشورایی، آن را در عراق، سوریه، مصر، لبنان، بحرین، یمن و... با ذکر نمونه‌ها و ترجمه‌ی آنها بررسی کرده است.

ترجمه و توضیحات رسا و شیوای نویسنده بر ارج و اعتبار اثر افزوده است و بی‌گمان برای همه‌ی کسانی که می‌خواهند تصویری روشن از شعر معاصر عرب به ویژه شعر عاشورایی را پیش‌رو داشته باشند، مغتنم و مفید خواهد بود.

توفیق محقق و پژوهشگر سخت‌کوش و متعهد سرکار خانم دکتر نرگس انصاری را از بارگاه الهی مسألت دارد؛ و نیز باید از همت سترگ و تلاش مجذانه و عالمانه‌ی برادر عزیز و فرهیخته‌ام جناب آقای محمدقاسم فروغی‌چهرمی و همچنین از مجتمع فرهنگی عاشورا که بانشر آثار فاخر در مسیر ارتقای فرهنگ و ادبیات عاشورایی تلاش می‌نماید، تشکر و قدردانی کرد که این آثار گران‌قدر و ضروری را با رعایت موازین و نکات سازنده به جامعه‌ی فرهنگی، خواهند گان و خوانندگان عزیز، عرضه می‌دارند.

مقدمه‌ی مؤلف

الحمد لله الذي منّ علي عبده ليخطو خطوه أخرى في الموكب الحسيني العظيم
من أول تاريخه الي الأبدية عند البشر والشكر لسيد الأبرار والشهداء
لما منحني من الشرافه لأردّد نغمه ملحمته العذب
و انهلّ من معينه الذي لا ينضب أبدا
و لو مرّت عليه قرون عديده.

و أما بعد:

عاشورا رخدادی نبود که در سال ۶۱ هـ با پایانی تراژیک پایان پذیرد و در لابه‌لای صفحات سیاه و سفید تاریخ بشری به فراموشی سپرده شود.

اگر سالیان درازی ست که تموز، ادونیس و ... از دل افسانه‌های تخیلی گذشتگان، به اسطوره‌های قیام، مبارزه و رستاخیز بدل شده‌اند، عاشورای حسینی نه افسانه، که حقیقتی مکرر در تاریخ بشریت است؛ چون حسین(ع) نه فقط برای اسلام، بلکه برای برافراشتن پرچم ظلم‌ستیزی و آزادگی در میان تمام نسل‌های بشری به‌پا خاست. و اکنون قرن‌هاست که فریاد: «اگر دین ندارید، لااقل آزاده باشید» او در گوش زمان طنین‌انداز است.

عاشورا، مکتب و مدرسه‌ای بود که بسیاری در محضر آن درس مقاومت، شهادت‌طلبی، آزادی‌خواهی، ظلم‌ستیزی، تسلیم‌ناپذیری و ایثار فرا گرفتند و حسینیان دیگری در تاریخ آفریدند.

عاشورا به عنوان یک حماسه‌ی اسطوره‌وار، تفکری است که بارقه‌های آن ناخودآگاه بر ضمیر انسانیت بشر تابیده و جان‌های روشن‌ضمیر را بیدار کرده است، از این رو پرتوهای آن را می‌توان در آیینی زلال ادبیات مقاومت ملل نیز جستجو کرد؛ به ویژه زمانی که در عصر جدید، انسان معاصر را در فضایی نزدیک به قرن اول قرار می‌دهد، تجلی‌ی عاشورا در ادبیات مقاومت نیز نمایان‌تر می‌شود.

در کنار گرایش‌های مستقلی که از آغاز شکل‌گیری این حماسه‌ی باشکوه، در میان شاعران برای حماسه‌سرایی و یا سوگ‌سرایی وجود داشت، کاربرد نمادین و سمبلیک اسطوره‌های عاشورا نیز با ظهور مکتب سمبولیسم، بسیار مورد توجه شاعران آزادی‌خواه قرار گرفت و عاشورا با تمام مفاهیم ارزشمند آن، قهرمانان و خدقهرمانانش، با زمان و مکانش و با هر آنچه که پیوندی با روز دهم محرم ۶۱ هـ داشت، اسطوره‌ای شد تا تاثیر خویش را بر ادبیات، به ویژه ادبیات مقاومت به جا نهد.

پشتوانه و زمینه‌ساز این تاثیرگذاری نیز انطباق عاشورا با رخدادهای عصر حاضر و جریانات سیاسی، اجتماعی و نظامی جوامع آشنا با فرهنگ حسینی بود و در برخی برهه‌های زمانی، بیدار دلان بیش از هر زمانی، تلخی ستم یزیدیان را چشیده و نیاز به حسین و حسینی بودن را با تمام وجود حس کردند.

عاشورا را می‌توان یک حماسه یا یک تراژدی بی‌نظیر به شمار آورد، چرا که صاحبان آن نهضت و امام و حماسه‌سازانش را مبارزان ظلم‌ستیز و یا شهیدان مظلوم به تصویر کشیده‌اند.

نوع حوادث موجود در جامعه‌ی معاصر و نگاه شاعران آن، تجلی‌ی خاص عاشورا را در اشعار مشخص می‌کند و در تصویر یک حادثه‌ی معاصر، کربلا را امام‌زمن و مصیبت می‌آورد، یا رمز ایثار و مقاومت.

شعر معاصر عرب با توجه به شرایط سیاسی و اجتماعی مختلف کشورهای عربی در عصر حاضر به خوبی انعکاس دهنده‌ی این دو نگاه متفاوت به امام حسین (ع) و عاشورای اوست؛ که بخش اعظم کتاب حاضر بیانگر این نگاه نمادین و سمبلیک به شخصیت شکوهمند و بی‌نظیر امام حسین (ع) می‌باشد.

طرح اولیه‌ی این پژوهش بر اساس معرفی دیوان ارزشمند شاعر برجسته و متعهد عراقی جواد جمیل (الحسین لغه ثانیه) و تحلیل اجمالی اشعار وی شکل گرفت تا علاقه‌مندان ایرانی به شعر متعهد، از ذخیره‌های فرهنگی این مجموعه‌ی شعری عربی بهره گیرند، اما پس از بررسی، مقرر شد تا بعد از ارایه‌ی مقدمه‌ای اجمالی درباره‌ی روند تحولی شعر متعهد عربی از آغاز شکل‌گیری تا کنون، شعر حسینی به تفکیک کشورهای عربی مورد بررسی قرار گیرد و در هر کشور برخی شاعران برجسته در زمینه‌ی شعر متعهد معرفی و اشعار آنها ترجمه و تحلیل کلی گردد.

لازم به ذکر است اگر چه در حوزه‌ی ادبیات منظوم حسینی شاعران بسیاری در دوره‌ی معاصر مطرح

نگاهی به تحول شعر متعهد دینی ...

می‌باشند، اما از آن جا که گردآوری همه‌ی آنها در چنین مجموعه‌ای امکان نداشت، شاعرانی برگزیده شدند که یا در کشور ما شناخته شده نبودند و یا برخی از آنها چون نزار قبانی، تنها اشعار عاشقانه و یا وطنی آنها در میان ما ترجمه شده و شعر متعهد ایشان کمتر مورد توجه و مدقه‌ی مترجمان، اصحاب پژوهش و تحلیل گران قرار گرفته است.

عراق، مصر و سوریه به عنوان سه مرکز مهم در ادبیات عربی و لبنان، فلسطین و بحرین از جمله کشورهای هستند که شخصیت امام حسین(ع) در شعر برخی از شاعران متعهد آنها در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است.

در مورد هر شاعر تلاش شده تا به تمام آثار ایشان - شامل آثاری که صریحاً از امام سخن گفته و یا به صورت نمادین از آن بهره گرفته‌اند - در این زمینه پرداخته شود؛ به استثنای مجموعه‌های گسترده و چند هزار بیتی که به ذکر نمونه‌ای از آنها اکتفا شده است؛ البته در برخی موارد نیز عدم دسترسی به تمام آثار شعری ایشان موجب محدودیت‌هایی در انتخاب شعرها گردیده است.

اگرچه آثاری چون «دانشنامه‌ی شعر عاشورایی» را می‌توان کاری از این دست تلقی نمود؛ اما تفاوت این پژوهش با اثر مذکور در این است که با محدوده کردن شاعران و مشخص کردن محدوده‌ی جغرافیایی و تا حد ممکن ذکر کامل آثار شاعران از یک طرف، نگاهی جامع نسبت به شاعران و نوع نگاه آنان به شخصیت سیدالشهدا و عاشورای وی در اشعارشان ارایه می‌دهد، و از طرف دیگر با توجه به تفکیک منطقه‌ای، تفاوت‌های اقلیمی نسبت به موضوع نیز روشن می‌شود؛ به عنوان مثال خواننده‌ی محترم با مطالعه‌ی آثار شاعران لبنان و فلسطین کاملاً به تفاوت زاویه‌ی نگاه آنان به امام و کربلا پی خواهد برد.

یکی دیگر از نکات قابل توجه در این اثر، استفاده از منابع مجازی متعدد در گردآوری اشعار این مجموعه می‌باشد، این امر از آن روست که به دلیل معاصر بودن شاعران و مطرح نبودن آنها در میان ایرانیان، هنوز دیوان‌های شعری این شاعران قابل دسترس نمی‌باشد.

امید است این اثر مورد استفاده‌ی علاقه‌مندان و صاحب ذوقان ادب فارسی قرار گرفته و دریچه‌ای از نگاه عاشقانه‌ی شاعران مسلمان و مسیحی عرب به سیدالشهدا(ع) را به روی فرهنگ غنی و تاثیرگذار ایرانی باز نماید. و نیز از آشنایان به زبان خواهم‌مندیم ما را از نظرات ارزشمند خود جهت اصلاح کتاب در شمارگان بعد بهره‌مند سازند

و من الله التوفیق

نرگس انصاری

بهار ۱۳۹۲